

.....

РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

.....

УДК 352.07:005]-047.58

І. Б. Гарькавий

доктор наук із державного управління, директор
Приватного підприємства «Орест-К»

О. С. Ігнатенко

доктор технічних наук, професор,
професор кафедри регіонального управління,
місцевого самоврядування та управління містом
Національної академії державного управління при Президентові України

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ДО СЕРВІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються особливості розвитку сфери споживання на регіональному рівні. Одним з основних інструментів управління при цьому пропонується створення інноваційних кластерів. Функціонування кластерів відображає пріоритетні сектори виробничого та сервісно-орієнтованого спрямування регіону і виступає сучасним механізмом публічного управління територією.

Ключові слова: *сервісно-орієнтований розвиток, місцеві органи публічної влади, регіон, інноваційний кластер, структурні перетворення, ринок публічних послуг.*

Постановка проблеми. Протиріччя на сучасному етапі розвитку сервісно-орієнтованої діяльності на регіональному рівні характеризуються тим, що сучасна участь місцевих органів публічної влади (ОПВ) пов'язана з невдалими спробами компенсувати локальну неефективність ринкового механізму. За основними напрямками надання публічних послуг ставилось за мету сприяти результативності системи споживання чи зменшенню втрат за структурними змінами, а також підвищити соціальну значущість третинного сектору економіки. На сьогодні в умовах необхідності прискореної модернізації регіональної економіки легше подолати об'єктивну складність процесів управління за окремими сферами територіального розвитку. При цьому мають створюватись передумови для істотного підвищення від-

повідальності суб'єктів господарювання та місцевих ОПВ за прийняті управлінські рішення щодо розвитку сервісно-орієнтованої наряду.

Тому коли ми говоримо про принцип субсидіарності в розвитку сфери споживання, необхідно в першу чергу враховувати його територіальний розріз. Це зумовлено тим, що в реалізації інноваційної сервісної стратегії різні регіони зможуть брати участь з урахуванням особливостей їх соціально-економічного середовища. Ступінь участі буде залежати не тільки від особливостей регіону, але й від наявного потенціалу.

У цих умовах актуальним є завдання формулювання політики участі місцевих ОПВ в розробці і реалізації модернізаційного сценарію щодо розвитку сервісно-орієнтованої наряду на системній основі кластерного підходу.

Дослідження пов'язане з важливими науковими, а також практичними

завданнями, які передбачені планом науково-дослідних робіт Національної академії державного управління при Президентові України за темою: «Теоретико-методологічні засади публічного управління розвитком регіонів у процесі розбудови сервісно-орієнтованої держави». Під час розгляду цієї теми розроблено основи управління сервісно-орієнтованим розвитком регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що концепція кластерів активно розвивалася і поширювалася західними вченими на основі ідеї М. Портера про своєрідну природу формування конкурентоспроможності, яка відтворена ним у так званих промислових кластерах – групах взаємопов'язаних компаній і організацій, зайнятих переважно в одній сфері господарювання, що характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють одна одну [8, с. 45]. У подальшому концепція кластерів набула просторового (регіонального) змісту в роботах М. Енрайта, який дійшов висновку, що конкурентні переваги формуються в основному на локальному рівні і залежать від зовнішнього середовища [10, с. 112].

У сучасних дослідженнях суттєво розширений спектр реалізації концепції кластерів, зокрема із залученням ОПВ [3, 6, с. 125, 7, с. 77]. При цьому доводиться, що завдяки створенню кластерів з'являється можливість зміцнення конкурентних переваг, підвищення економічної ефективності, зростання продуктивності праці і рентабельності, доступу до кваліфікованої робочої сили, спрощення фінансово-кредитного забезпечення, більш повного використання інфраструктурних та науково-освітніх ресурсів [5, с. 645] Регіональні кластери стимулюють поширення інновацій і ноу-хау, істотно підвищують дифузю останніх, полегшують комерціалізацію знань і виробництва, створюючи сприятливі умови для розвитку нових вузькоспеціалізованих підприємств та виробництва нових товарів [1].

Таким чином, окремі аспекти за обраним напрямом дослідження досить широко висвітлені в літературі. Однак рівень вивченості комплексного вирішення проблем результативного розвитку сфери

споживання на місцевому та регіональному рівнях на засадах кластерного підходу, на наш погляд, недостатній.

Метою статті є узагальнення та характеристика особливостей кластерного підходу до сервісно-орієнтованого розвитку територій у регіональному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літературних джерел підтверджує, що кластерний підхід дозволяє підвищити ефективність взаємодії вторинного та третинного секторів економіки, ОПВ, громадських організацій, дослідницьких і освітніх установ, може послужити основою для конструктивного діалогу між ними з метою виявлення проблем розвитку науки і сфери послуг, шляхів найбільш ефективної реалізації наявних інвестиційних можливостей і необхідних заходів державної політики. У рамках кластерного підходу повинен забезпечуватися баланс інтересів між основними агентами соціально-економічного розвитку – системою публічного влади, бізнесом і населенням регіону.

Актуальність «кластерної» тематики в сервісно-орієнтованій діяльності на регіональному рівні пов'язана з проблемою роз'єднаності, неузгодженості, відсутності єдиної державної політики в розвитку суб'єктів сервісно-орієнтованої діяльності, розташованих на одній території.

У ході розробки та реалізації стратегій розвитку окремих регіонів виникає завдання визначення та активізації територіальних точок зростання, роль яких можуть відігравати кластерні структури.

Основна відмінність кластерного підходу до забезпечення інноваційної активності сервісно-орієнтованим напрямом у регіоні в порівнянні з традиційним галузевим підходом: він спрямований на перегруповування продуктивних сил та чинників виробництва і зростання сукупної капіталізації території. Кластери, диктуючи навколишньому середовищу потреби для свого розвитку, стимулюють створення на території регіону своєрідного каркаса, що відображає напрями діяльності всіх секторів економіки і виступають сучасним інструментом управління територією. Системний ефект створення регіональних сервісно-орієнтованих кластерів спрямований на підвищення економічної активності депресивних

регіонів, підтримку результативного обміну товарами і послугами, формування потенціалу фахівців високої кваліфікації і проявляється в проведенні єдиної політики на ринках товарів та послуг, у сфері наукових досліджень і розробок, обміні людьми, ідеями і капіталами.

Одне з найважливіших питань, яке виникає стосовно реальних і потенційних інноваційних кластерів сервісно-орієнтованої діяльності, – в якій мірі і на основі яких механізмів центральні і регіональні ОПВ можуть брати участь у підтримці їх формування та функціонування [4, с. 111]. На наш погляд, першочерговим завданням у реалізації кластерного підходу в сервісно-орієнтованому розвитку полягає в тому, щоб домогтися реального системного результату. Саме по собі бажання ОПВ області чи району створити кластер на «своєї» території ще не гарантує отримання будь-якого додаткового ефекту. Неможливо суто вольовим рішенням сформулювати в конкретному регіоні довільний кластер. Далеко не в кожному регіоні складаються передумови для формування того чи іншого кластера.

Активна інноваційна кластерна політика сприяння сервісно-орієнтованому розвитку з боку місцевих ОПВ має передбачати концентрацію зусиль щодо:

- визначення найбільш перспективних напрямів розвитку, в яких можуть бути створені і розвинені інноваційно-орієнтовані кластери;

- результативної взаємодії між учасниками, забезпечення необхідними документами стратегічного і територіального розвитку;

- формування інноваційної інфраструктури, консультаційно-методичних послуг у сфері маркетингу, менеджменту, реклами, фінансування фундаментальних досліджень, які потенційно сприяють розвитку кластера;

- надання освітніх послуг, організації навчання, обміну досвідом та підвищення кваліфікації;

- сприяння процесам розповсюдження інновацій;

- організації ефективної роботи підприємств, організацій та установ, що забезпечують діяльність кластера;

- створення інженерної, транспортної та іншої інфраструктури, необхідної для розвитку кластера;

- надання максимально можливого обсягу преференцій, пільг та інших заходів державної підтримки з метою стимулювання розвитку кластера.

У результаті реалізації інноваційної кластерної політики розвитку можна досягти таких цілей, як: створення нової сервісно-орієнтованої економіки регіону, заснованої на знаннях; збільшення конкурентоспроможності реального сектора економіки та частки малих і середніх підприємств; випереджаюче зростання рівня зайнятості та доходів населення; розширення міжгалузєвої та міжрегіональної кооперації; створення умов для формування людського потенціалу нової якості [9, с. 85].

Слід враховувати і зовнішнє середовище інноваційного кластеру. Адже зовнішнє середовище інноваційного кластеру і утворюючі його підприємства доцільно структурувати на управлінсько-політичну, соціальну, технологічну і макроекономічну складові частини.

Система публічного управління і політичне середовище для кожного підприємства, що входить до сервісно-орієнтованого кластеру, проявляється, як правило, в наступному. ОПВ встановлюють правила гри, тобто генерують правове середовище. Крім того, суб'єкти публічної влади відіграють регулюючу роль для приватного сектора, формулюючи певну політику, спрямовану на розвиток окремих сфер і секторів економіки, і відповідно до цієї політики можуть надавати підтримку різним підприємствам. Це може приймати форми субсидій, податкових пільг, юридичного контролю за подіями на нерегульованому ринку, регулювання надлишкового виробництва та ін. Очевидна також роль держави в макроекономічному регулюванні. Нарешті, ОПВ можуть бути замовниками вироблених підприємством товарів і послуг. Найважливіше значення для інноваційних кластерів має організація з державною підтримкою фундаментальних наукових досліджень і розробок, які здійснюються на ключових, проривних технологічних напрямках. А це вимагає прийняття відповідних управлінських рішень у державно-політичному і правовому аспекті

сервісно-орієнтованого розвитку територій. Це наближене до інституту технологічних платформ, який отримав серйозний статус за кордоном і формується в нас. Принаймні перелік платформ, який спирається на використання технологій Форсайта в нашій країні, має існувати [4, с. 110].

У правовому середовищі для кожного підприємства основне значення мають блоки законодавства, які регламентують відносини власності, контрактні відносини, права споживачів, положення антимонопольного законодавства і регулювання діяльності природних монополій, податкове законодавство.

Соціальне середовище формується населенням, життєдіяльність якого так чи інакше пов'язана з діяльністю підприємства. Наприклад, для підприємства в місті соціальне середовище характеризується статево-віковою структурою населення, його загальним рівнем освіти, способом життя, домінуючими мотиваціями в споживчій поведінці, загальним менталітетом, рівнем соціальної напруженості. Важливим є також взаємозв'язок виробничої і споживчої поведінки населення та існуючі тенденції його зміни. Якщо, скажімо, в майбутньому очікується зменшення пропозиції робочої сили, то це може стимулювати підприємства до здійснення заходів, спрямованих на підвищення продуктивності праці, ефективності праці осіб зрілого та похилого віку, вкладення додаткових коштів у навчання за умов дефіциту робочої сили. Зростання чисельності населення пенсійного віку може орієнтувати підприємства на виробництво дешевих послуг невисокої якості [2, с. 45].

Під технологічним середовищем розумітимемо множину технологічних процесів, що впливають на можливості виробництва і споживання продукції і послуг, вироблених підприємством. У технологічному середовищі можна виділити основні складові частини: можливі технології, за допомогою яких може здійснюватися виробництво сировини і матеріалів, необхідних для діяльності підприємств кластера; множину технологій власне діяльності кластера; можливі технології виробництва послуг-замінників; множина технологій споживання вироблених послуг.

Технологічне середовище має тенденцію до змін, створюючи для підприємства,

як додаткові можливості, так і обмеження. Зокрема, вплив технологічних змін на можливості росту проявляються в змінах попиту на вироблені товари і послуги, а також у можливості зміни використовуваних технологічних процесів.

Технологічні зміни впливають на чисельність і якісний склад робочої сили. Наприклад, процес комп'ютеризації управління і нові інформаційні технології можуть зменшити чисельність керуючого персоналу, проте зростає потреба в збільшенні чисельності висококваліфікованого обслуговуючого персоналу, створенні потреби в спеціально підготовленому для користувача середовищі і підвищенні вимог, що висуваються до управлінських кадрів. Водночас автоматизація процесів надання послуг і застосування нових технологій зменшують потребу у висококваліфікованих працівниках, але збільшують потреби у фахівцях із налагодження і програмного забезпечення.

Макроекономічне середовище визначає той економічний фон, на якому розгортається діяльність підприємств сервісно-орієнтованого спрямування, що здійснюють інновації і характеризується рівнем інфляції, рівнем зайнятості, загальним рівнем життя, темпами економічного зростання економіки в цілому і в окремих секторах, системою оподаткування, курсом національної валюти.

Рівень зайнятості, з одного боку, впливає на наявність на ринку праці робочої сили і рівень цін її пропозиції, з іншого боку – на сукупний рівень платоспроможного попиту населення. На діяльність підприємства можуть впливати заходи, які можуть бути прийняті на макроекономічному рівні для зниження темпів безробіття або його номінального рівня, оскільки ці заходи можуть безпосереднім чином торкнутися підприємства.

Вплив інфляції на інноваційне підприємство сервісно-орієнтованого спрямування слід розглядати в контексті можливого зниження купівельної спроможності споживачів його послуг, а також можливостей інвестування.

Систему оподаткування доцільно розглядати, перш за все, як об'єкт можливих керуючих впливів з боку ОПВ, спрямованих на підтримку діяльності цієї проблемної сис-

теми. Тенденції в економічному зростанні мають враховуватись в ході аналізу факторів під час побудови сценаріїв динаміки розвитку ринку ресурсів, споживаних проблемною системою, і ринку виробленої нею продукції та послуг. Оскільки економічне зростання супроводжується зростанням витрат у зв'язку з ростом заробітної плати, зростанням вартості ресурсів за рахунок залучення в експлуатацію все менш ефективних їх джерел, і даний ефект теж може бути об'єктом розгляду.

У сервісно-орієнтованому розвитку кожного регіону діє низка стійких тенденцій, пов'язаних із соціально-психологічним станом населення, історією формування природно-економічного потенціалу, культурними і соціальними традиціями, виробничими традиціями, стилем життя, самоідентифікацією населення та ін. Усі ці тенденції досить стійкі, вони не можуть змінюватися одночасно. Вони також утворюють внутрішнє середовище інноваційного кластера сервісно-орієнтованого спрямування, куди «занурені» утворюючі його підприємства та організації. Чинники внутрішнього середовища зумовлюють переважно еволюційний характер можливих змін у кластері і в регіоні в цілому.

Історичні чинники розглядаються як соціоформуючі і визначають такий важливий фактор ефективності сервісно-орієнтованої діяльності, як культура виробництва і трудовий менталітет населення.

Економіко-географічний чинник проявляється в декількох аспектах. По-перше, географічна концентрація підприємств, взаємопов'язаних у рамках повного циклу сервісно-орієнтованого спрямування, залежить від формування потенціалу їх складових (матеріально-виробнича база, людський потенціал, інфраструктура та ін.) частин до виробництва кінцевої інноваційної продукції. По-друге, географічна близькість до найважливіших ринків ресурсів та результатів досліджень і розробок, а також інноваційної продукції супутнього спрямування.

У конкурентоспроможних регіонах повинні оптимально складатися два чинники сервісно-орієнтованої діяльності. По-перше, це вартість супутніх транспортних послуг, по-друге, зумовлена територіальним чинни-

ком можливість швидко реагувати на зміни кон'юнктури щодо споживчих переваг.

Маркетингові чинники сервісно-орієнтованого кластера виражаються:

- по-перше, в наявності і збереженні інноваційного бренду регіону, його локалізації в нашій країні і за кордоном, а також у спрямованості відповідних підприємств на межрегіональні і міжнародні зв'язки кооперації;

- по-друге, в наявності стійкої зовнішньої потреби в інноваційній продукції і послугах, що випускаються підприємствами кластера.

Технологічне середовище визначається науково-виробничим потенціалом регіону, який визначається наявністю технологічного ланцюжка: фундаментальні дослідження – дослідно-конструкторські розробки – підготовка необхідного персоналу – створення прогресивних технологій.

Особливе значення має потенціал ринкової інфраструктури, під якою розуміється як інтеграція тих інститутів, які традиційно відносяться до «ринкової інфраструктури» та ОПВ, що виконують регулюючі для ринкової економіки функції, що сприяють функціонуванню ринкових механізмів або навіть замінюють їх, якщо приватний бізнес де-факто виключає цю сферу з ринкових взаємодій [2, с. 154].

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумок, слід зазначити, що інноваційний сервісно-орієнтований кластер може стійко існувати в тому випадку, якщо, по-перше, він виробляє конкурентоспроможні товари чи послуги. Звідси випливає, що найважливішими елементами імплементації підсистеми є наявність одного чи декількох провідних підприємств, що мають стійкі ринкові позиції (на світовому чи регіональному ринках); по-друге, існує множина малих і середніх підприємств, які обслуговують основні підприємства в рамках діючої маркетингової політики; по-третє, ефективність функціонування забезпечуючих виробництв та їх адекватність базовому, щоб уникнути ситуації «відставання» і досягти стабільності роботи підприємств і організацій кластера, об'єднаних у технологічні ланцюжки. Що стосується креативної підсистеми, то для неї найважливішим чинником є наявність науково-освітнього ядра та інфраструктури,

що забезпечує трансфер ідей, технологій і ноу-хау, дослідних зразків та інших результатів наукових розробок.

Внутрішнє середовище інноваційного кластерного утворення, його функціональні підрозділи мають орієнтуватись на забезпечення базового виробництва всіма необхідними ресурсами і їх ефективне використання. Традиційно в ході економічного аналізу сервісно-орієнтованих підприємств виділяються підрозділи, що забезпечують реалізацію його основних функцій: система управління, інформаційне забезпечення; постачання і логістика; виробничо-технологічне забезпечення, науково-дослідні розробки; маркетинг і збут; управління фінансами, управління персоналом.

Заходи, спрямовані на формування регіональних інноваційних кластерів сервісно-орієнтованої діяльності, є в даний час одним із найважливіших напрямів як наукових досліджень, так і діяльності регіональних ОПВ у сфері стимулювання та активізації комплексу складових розвитку територій.

Список використаної літератури:

1. Бутко М.П., Самійленко Г.М. Методологічні аспекти кластеризації промислового комплексу регіону. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2010/12.pdf.
2. Войнаренко М.П. Кластери в інституційній економіці. Хмельницький: ХНУ, ТОВ «Тріада-М», 2011. 502 с.
3. Дегтярьова І.О. Наукові та практичні аспекти застосування кластерного підходу в управлінні конкурентоспроможністю регіонів України. URL: academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Degtyaryova.pdf.
4. Павлюк А.П. Кластерна модель регіональної економіки: теоретико-методологічні засади. Продуктивні сили України. 2009. № 1. С. 105–114.
5. Ковінчук О.Л. Принципи формування та функціонування кластерних утворень. Молодий вчений: науковий журнал. Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 4(31). С. 644–648.
6. Корецький Б.М. Домінантні напрями управління конкурентоспроможністю регіону на основі кластеризації його економіки // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. праць. 2008. № 9. С. 124–127.
7. Мерзляк А.В. Міжрегіональне співробітництво Україна – ЄС: зміст, форми та інструменти взаємодії // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування: Зб. наук. праць. 2017. № 2. С. 76–80.
8. Портер М. Конкуренція. М.: Издат. дом «Вільямс», 2005. 608 с.
9. Чужиков В.І. Кластерна політика Європейського Союзу. Економіка України. 2013. № 2. С. 81–92.
10. Enright, M. J. The globalization of competition and the localization of competitive advantage: Policies toward regional clustering. In: Hood N. Young S (eds) Thr Globalization of Multinational Enterprise Activity and Economic Development. Macmillan, London. 2000. P. 303–331.

Гарькавий И. Б., Игнатенко А. С. Кластерный подход к сервисно-ориентированному развитию территорий: региональный аспект

В статье рассматриваются особенности развития сферы потребления на региональном уровне. Одним из основных инструментов управления при этом предлагается создание инновационных кластеров. Функционирование кластеров отражает приоритетные секторы производственного и сервисно-ориентированного направления региона и выступает современным механизмом публичного управления территорией.

Ключевые слова: *сервисно-ориентированное развитие, местные органы публичной власти, регион, инновационный кластер, структурные преобразования, рынок публичных услуг.*

Garkavy I., Ignatenko O. Cluster approach to service-oriented territorial development: regional aspect

The article considers the peculiarities of the development of the sphere of consumption at the regional level. One of the key management tools is the creation of innovative clusters. The cluster function reflects the priority sectors of the production and service-oriented direction of the region and acts as a modern mechanism of public management of the territory.

Key words: *service-oriented development, local public authorities, region, innovation cluster, structural transformations, market of public services.*